

İ.T.QULİYEVA

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

e-mail: irada.tofiq@gmail.com

: <https://orcid.org/0009-0007-1310-2208>**M.Z.MİRZƏYEVA**

baş müəllim

e-mail: mirzoyevamara@mail.ru

: <https://orcid.org/0009-0000-5664-0646>**Bakı Slavyan Universiteti**

(Bakı şəh., S.Rüstəm küç., 33)

10.62021/0026-0028.2025.3.179

TRANSLİTERASIYA VƏ TRANSKRİPSIYA PROBLEMLƏRİ (Azərbaycan dilindən rus dilinə tərcümədə)

Xülasə. Bu məqalə transliterasiya və transkripsiya problemlərini, xüsusilə Azərbaycan dilindən rus dilinə tərcümə prosesində meydana çıxan çətinlikləri araşdırır. Azərbaycan və rus dilləri müxtəlif dil ailələrinə məxsus olduğundan, fonetik və qrafik uyğunluq məsələləri tərcümədə xüsusi çətinliklər yaradır.

Transliterasiya – sözlərin bir qrafik sistemdən digərinə hərf-hərf çevrilməsini, transkripsiya isə fonetik səslənmənin mümkün qədər dəqiq şəkildə ötürülməsini nəzərdə tutur. Azərbaycan dilindən rus dilinə transliterasiya zamanı hər iki dilin fərqli əlifbalarından (latın və kiril) istifadə edilməsi müəyyən uyğunlaşma problemləri yaradır. Məsələn, bəzi səslər və hərflər tam ekvivalentliyə malik deyil, bu da adların, terminlərin və toponimlərin yazılışında müxtəlifliklərə səbəb olur. Məqalədə əsas diqqət transliterasiya və transkripsiya zamanı ortaya çıxan spesifik problemlərə, onların fonetik və semantik nəticələrinə yönəldilir. Eyni zamanda, Azərbaycan dilinin fonetik sisteminə uyğun gəlməyən rus hərflərinin istifadəsi, milli xüsusiyyətlərin qorunması və transliterasiya qaydalarının standartlaşdırılması məsələləri də müzakirə olunur.

Sonda, transliterasiya və transkripsiya proseslərinin daha dəqiq və sistemli aparılması üçün mövcud beynəlxalq təcrübə və praktiki həll yolları təklif edilir.

Açar sözlər: transkripsiya, transliterasiya, toponimlər, dilçilik, fonem, səslər, tərcümə

Müasir dövrdə Azərbaycan toponimlərini mənfur ermənilər tərəfindən bizə yad olan qondarma coğrafi adlara çevriliblər, yəni əhalinin deportasiyası ilə əlaqədar olaraq kəndlər, dağlar, dərələr, çaylar, bulaqlar da öz tarixi adlarından məhrum olublar. Hazırda ölkəmizdə bu məsələ ictimailəşdirilib və öz həllini tapmışdır. Burada toponimlərin Azərbaycan dilindən rus dilinə transliterasiya və transkripsiya problemlərinə toxunacağıq.

Transliterasiyaya XIX əsrin sonlarında Prussiyanın Elmi Kitabxanasının yaranması ilə əlaqədar olaraq müxtəlif dillərdə yazılmış əsərlərin vahid bir kataloqda toplanması zamanı yaranmasına ehtiyac duyulmuşdur. Transliterasiya bir əlifbada olan hərflərin digər əlifbanın eyni səsləri verən hərfləri ilə əvəz edilməsidir.

Hər bir xalqın öz yazı sistemi var və bu sistemlər mənşəcə bir-biri ilə bağlıdır. Azərbaycan Respublikasının coğrafi obyektlərinin adlarının rus dilinə transliterasiyası qaydalar nəzərə alınmaqla, Azərbaycan dilindəki yazılışında hərflərin rus əlifbasında qarşılığı olan müvafiq hərflərə transliterasiya etməklə verilir. Bu zaman sözün yazılış forması onun tələffüzünün dəqiqliyi nəzərə alınaraq saxlanılır.

Dilçi alim, A.Qurbanovun “Ümumi dilçilik” kitabında transliterasiyanın aşağıdakı növlərini qeyd etmişdir: 1) *nəzəri transliterasiya*; 2) *təcrübi transliterasiya*. [1]

Nəzəri transliterasiya. Nəzəri transliterasiyadan elmi-nəzəri məqsədlər üçün geniş istifadə olunur. Məsələn, qədim abidələrin dillərinin öyrənilməsində və onların müasir Azərbaycan əlifbasına transliterasiya olunması zərurəti yaranmışdır, o cümlədən həmin abidələrin adları Azərbaycan dilindən rus dilinə transliterasiyada maraq doğurur.

Məlumdur ki, fonemlər müxtəlif fonetik mövqelərdə və vəziyyətlərdə çıxış edirlər. Danışq prosesində tələffüz edilən səslərin bir-birinə təsiri nəticəsində yaranan fonetik hadisələr kombinator adlanır. Kombinator hadisələr çox vaxt ədəbi dil normasına çevrilə bilmədiyi üçün onları orfoqrafiyada məqbul saymaq olmaz. Dilçinin məqsədi ünsiyyət prosesində yaranan və ya nə vaxtsa yaranmış mətnin linqvistik xüsusiyyətlərini açıb göstərməkdir. Burada iki mənbə mövcud ola bilər: 1. Dildəki yazılı abidələr, məs., qədim alman dilindəki “Nibelunqlar haqqında dastan”, “Hildebrand nəğməsi”, “Strasburq andı”, “İncilin tərcüməsi” və s. sənədlər, qaynaqlar, müasir mətnlər, roman və hekayələr, yazışmalar buna misal ola bilər; 2. Canlı danışq, telefon danışığı, monoloq və dialoqlar, radio və televiziya verilişləri və s. Qeyd edək ki, hər iki halda linqvistik tədqiqatın məqsədindən asılı olaraq mətnlərin xüsusi yazı növü olan fonetik işarələrlə transkripsiya edilməsinə ehtiyac duyulur. Unutmaq olmaz ki, dilin yazılı forması ikinci (sekundar) olduğundan çox mühafizəkardır. Ferdinand de Sössür deyəndə ki, dil işarələr sistemidir və elə buna görə də o, semiotikaya daxildir, dilin yazılı formasını da nəzərə almışdı, çünki danışığın xüsusi işarələrlə verilməsinə xidmət edən yazı ikinci olsa da, əsl semiotik sistemdir.

Dilin morfem tərkibini öyrənən elmə morfologiya deyilir. Qeyd edək ki, bu şərti xarakter daşıyır, sözün morfem dəyişikliyinə əsl mahiyyəti semantik səviyyədə açılır. Morfem anlayışını ilk dəfə dilçiliyə gətirən İ.A.Boduen de Kurtene olmuşdur. O, morfemi sözün məna daşıyan ən kiçik hissəciyi kimi başa düşmüşdür. Məsələn: **Uyğurlar** – Çin xalq Respublikasında yaşayan türkdilli xalq; – **Уйгуры** – Тюркоязычный народ, проживающий в Китайской Народной Республике.

Təcrübi transliterasiya hər hansı bir xüsusi adın qeyri-dildə müvafiq şəkildə yazılmasıdır, eyni zamanda antroponim, toponim və hidronimlərin, kitab, qəzet və jurnal adlarının yazılışında geniş istifadə olunur. Məsələn: *Mingəçevir şəhəri* – *город Мингячевир*, *Bərgüşad çayı* (*Qubadlı şəhəri*) – *река Бергюшад* (*город Губадлы*); *Laçın rayonu Ərikli kəndi* – *село Эрикли Лачинского района*; *Qars vilayətinin Aynalı kəndi* – *село Айналы Гарского уезда*; *Aşağı Qaraqoyunlu kəndi* – *село Ашагы Гарагоюнлу* (*Нижний Гарагоюнлу*); *Şahbuz rayonunun Kükü kəndi* – *село Кюкю Шахбузского района*, *Qaraçımah dağı* – *гора Гарачумах*; *Yelizavetpol quberniyası* (*Gəncə quberniyası*) – *Елизаветпольская губерния* (*Гянджиская губерния*); *Xudafərin körpüsü* – *мост Худаферин*.

Misallardan göründüyü kimi, hər bir söz transliterasiya edilərkən ana dilinin (rus dilinin) tələbləri – tələffüz və qrammatik cəhətləri, yazının isə qrafik xüsusiyyətləri nəzərə alınıb. Xüsusi adlar transliterasiya edilərkən bir çox hallarda orijinaldan fərqlənir və onun ekvivalenti yaranır. Məsələn: *Zəngəzur qəzası* – *Зангезурский уезд*; *Sumqait şəhəri* – *город Сумгайыт*; *Yevlax şəhəri* – *город Евлах*; *Şəki şəhəri* – *город Шеки*; *Gödəklər kəndi* (*Qubadlı şəhəri*) – *село Гёдекляр* (*город Губатлы*); *Əlat qəsəbəsi* – *поселок Аляты*; *Əlibəyli kəndi* (*Tovuz*) – *село Алибейли* (*Товуз*) və s.

Linqvistik nöqtəyi-nəzərindən transliterasiya mətnin bir yazı sistemindən digərinə söz-bəsöz və ya hərfbəhərf çevrilməsidir (məs; *tələbə bileti* – *студенческий билет*, *sürücülük vəsiqəsi* – *водительское удостоверение*, (*tələbə*) *qiymət kitabçası* – *зачётная книжка*, *doğum şəhadətnaməsi* – *свидетельство о рождении* və s.). Bu cür sənədlərin tərcüməsində xüsusilə diqqətli olmaq tələb olunur.

Azərbaycan və rus dillərində səs və hərflərin sayı fərqli olduğundan bəzən transliterasiya rahat həyata keçirilir: Məsələn: *Moskva şəhəri* – *город Москва*; *Füzuli şəhəri* – *город Физули*; *Nina* (*ruslarda qız adı*) – *Нина*; *Murad* (*Azərbaycanda oğlan adı*) – *Мурад*; *Volqa çayı* – *река Волга*; *Daşqala mağarası* – *пещера Даугала* və s.

Bəzi coğrafi adlar tərcümə olunur, məsələn: *Ağ dəniz* – *Белое море*; *Sakit okean* – *Тихий океан*; *Şimali Qafqaz* – *Северный Кавказ*; *Qazax rayonu Yuxarı Əskipara kəndi* – *Газакский район село Юхары Эскипара (верхний Эскипара)*.

Realiyalar – bir dilin daşıyıcılarının, xalqın hər hansı bir əşyanı, məhfumu, adlandırdıqları sözlərin digər xalqın dilində olmamasıdır.

1. Azərbaycan dilində elə realiyalar var ki, rus dilinə tərcümə zamanı sözlərin hərfləri dəyişir. Məsələn: *Azərbaycan milli rəqsi “Yallı”* – *азербайджанский народный танец “Яллы”*; *Azərbaycan muğamı* – *Азербайджанский мугам*; *Azərbaycanın milli xörəkləri* – *дüşbərə, fisincan plov* – *Национальные блюда Азербайджана дюшбере и фисинджан плов*; *Qədim kişi geyimləri: çuxa, çərkən, arxalıq* – *Древняя мужская одежда: чуха, чapkян, архалыг*.

2. Azərbaycan dilində elə realiyalar var ki, rus dilinə tərcümə zamanı səslənmə dəyişmir, bəzi hərflər dəyişir; Məsələn: *Plov* – *плов*; *tar* – *таp*; *İslam (ad)* – *İslam (din)*; *Ислам (имя)* – *Ислам (религия)*; *saz* – *саз*.

Coğrafi adlar da insan adları kimidir, əksəriyyətinin konnotasiyası və sətirləti mənası yoxdur: *Qobustan* – *Гобустан*, *Qarabağ* – *Карабах*, *Xocalı* – *Ходжалы*, *Azıx mağarası* – *Азыкская пещера*, *qara qızıl* – *чёрное золото*, *ağ qızıl* – *белое золото*, *Tovuz rayonu Quşçu kəndi* – *село, Гушчу Товузского района*, *Zəngilan şəhəri* – *город Зянгилян*, *Xurama kəndi* – *село Хурама*, *Böyük Gilətağ kəndi* – *село Бёюк Гилатаг*, *Dərə Gilətağ kəndi (Zəngilan şəhəri)* – *Дере Гилатаг (город Зянгилян)*, *Səbrayıl şəhəri* – *город Джабраил*, *Xələfli* – *Халафлы*, *Xudafərin* – *Худаферин*, *Qumlaq* – *Гумлаг*, *Mahmudlu* – *Махмудлу*.

Küçə və meydan adları, kənd və şəhər adları, tayfa adları adətən tərcümə olunmur, istisna ilə təşkil edənələr var, ancaq onlar da ünvan kimi işləndikdə tərcümə edilmir, o cümlədən “İşğaldan azad edilmiş bəzi kəndlərimizə və yaxud şəhər və qəsəbələrimizdəki küçə və prospektlərə qəhrəman şəhidlərimizin adlarının verilməsi olduqca təqdirəlayiq haldır”. Həmin adlar haqqında mətn tərcümə edildikdə, onlar haqqında şərh verilməlidir. Məsələn: *Bakı şəhəri Ülvü Bünyətzadə küçəsi* – *Город Баку, улица Ульви Буньятзаде*; *Sulutərə qəsəbəsi Ruslan Allahverdiyev küçəsi* – *Посёлок Сулутане, улица Руслана Аллавердиева*; *Şabran rayonu Babək Abidov küçəsi* – *Шабранский район, улица Бабека Абилова*; *Qəbələ rayonu Vəndam qəsəbəsində Polad Nəsimov küçəsi* – *Габалинский район, посёлок Вандам, улица Полада Гашимова*.

Qəzet və jurnal adları transkripsiya, yaxud transliterasiya yolu ilə verilir, çox vaxtlar onların mənası izahla hədəf dildə mötərizədə göstərilir. Məsələn, “*Xalq qəzeti*” – *gazeta “Республика”*; “*Gündəlik xəbərlər*” *qəzeti* – *gazeta “Ежедневные новости”*; “*Mütərcim*” *jurnali* – *журнал “Мутарджим”*; “*Elmi əsərlər*” – “*Учёные записки*”; “*Şehirli dünya*” *uşaq jurnalı* – *детский журнал “Сехирли дунья” (“Волиебный мир”)*.

İlk dəfə transliterasiya olunan söz haqqında tərcüməçinin məlumat verməsi vacibdir.

Əgər nətiq “Zəngəzur” haqqında danışarsa, şifahi tərcüməçi həmin anda onun haqqında izahını verməlidir, əgər yazılı tərcümədirsə izah göstərilir, nətiq danışmış keçə bilər, amma tərcüməçi heç vaxt izahı ötürə bilməz, ötürərsə kobud səhvə yol vermiş olar.

Musiqi əsərlərinin adlarının transliterasiyası və tərcüməsi məsləhətdir. Əgər həmin terminlərin tərcümə ekvivalentləri yoxsa, köhnəlmiş institusional terminlər transkripsiya, yaxud transliterasiya olunmalıdır. Məs: “*Aşıq Qərib*” *dastanı* – *дастан “Ашыг Гариб”*; *Ü. Hacıbəyov “Tən-tənəli marş”* – “*Торжественный марш*” *У. Гаджибекова, М. Магомедов “Azad qadının rəqsi”* – *танец “Свободной женщины” М. Магомаева, Azərbaycan xalq mahnısı “Tut ağacı boyunca” mahnısı* – *Азербайджанская народная песня “Тут агаджи боюнджа”, “Məktəb illəri” mahnısı* – *песня “Мектеб иллери” (Школьные годы)* – tərcümədə şərh, izah verilməlidir.

Dilçilikdə transkripsiya ilə yanaşı, transliterasiyadan istifadə olunur, öz məqsəd və vəzifələrinə görə bir-birindən fərqlənir. Transkripsiya söz və ifadələrin səslənməsindən çıxış edirsə, transliterasiya səslənməyə yox, nitq vahidlərinin yazılmasına əsaslanır. Eyni sözün transformasiyasında bu üsulun hər ikisindən birlikdə istifadə olunur.

Transkripsiya latın sözü olub, mənası “üzünü köçürmə” deməkdir. Transkripsiya vasitəsilə ədəbi dil, dialektlər, şivələr və fərdi nitq haqqında öyrənmək olar. Transkripsiyanın iki növü var: 1. *Fonetik transkripsiya*; 2. *Fonematik transkripsiya*.

Fonetik transkripsiya. Dildəki hər bir səs, söz və ifadənin tələffüzünün dəqiqliyi ilə əks etdirilməsində istifadə olunan transkripsiya növü fonetik transkripsiya adlanır. Məsələn, əlifbamızdakı [k] hərfinə nəzər yetirək. Azərbaycan yazısında *komandır* – *командир*, *kol* – *куст*; *fakültə* – *факультет*; sözlərinin birinci səsi [k] hərfi ilə göstərilir. Göründüyü kimi, misallarda bu hərf bir yox, iki fonemi bildirib, iki vəzifəni yerinə yetirir. Fonetik transkripsiya vasitəsilə həm fonemlər, həm də onların variantları göstərilir. Məsələn: *Həsən* – *Гасан* (*Хасан*); *Əyin* – *Айин*; *insanlar* – *люди*; *Məmməd* – *Мамед*; *Gülağa* – *Гюлага*; *Kəngərli* – *Кенгерли*; *Təklə* – *Текле*.

Fonematik transkripsiya. Fonematik transkripsiyanın məqsədi hər bir söz və ifadəni fonem tərkibinə görə göstərməkdən ibarətdir. Fonematik transkripsiya söz və ifadənin vurğusu göstərilir. Transkripsiyanın tətbiqinin xüsusi əhəmiyyəti vardır: 1. Transkripsiyanın köməyi ilə dilin orfoepiya və orfoqrafiya qaydaları və səbəbləri elmi şəkildə aydınlaşdırılır; 2. Dilin hər bir foneminin səciyyəvi əlamətləri açılır və mənimsənilməsi asanlaşdırılır; 3. Transkripsiyanın tətbiqi dilin fonemlər sisteminin linqvistik təhlilini verməyə imkan yaradır; 4. Xarici dillərin dərinədən öyrənilməsində transkripsiya xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Transkripsiyanın tərtib edilməsi üçün başlıca prinsip onun müəyyən bir əlifba əsasında qurulmasıdır.

1. Başqa əlifbalardan hərf götürmək üsulu – rus dilindəki (ya) səsinə bildirmək üçün transkripsiya (y) hərfi əlavə edilmişdir. Məsələn, *я* [*ya*] – *mən*, *стоять* [*stayat*'] – *durmaq*, *яма* [*yama*] – *çala*.

2. Səslərin əlavə keyfiyyətlərini – (uzunluq, qısalıq, burunda deyilmək, yumşaqlyq) bildirmək üçün rus dilində samitin yumşaqlyğını əks etdirmək üçün hərfin sağ tərəfinin üstündə apostrof işarəsi qoyulur. Məsələn: *медь* [*m'əd*'] – *mis*; *поль* [*pol*'] – *rol*;

3. Liqatur üsulu – transkripsiya zamanı iki və üç hərf birləşdirilərək bir səsi bildirir, lakin bir hərf ilə iki səs bildirmək halları transkripsiya yolverilməzdir. Məsələn, *джинсы* (*şalvar*) – *jins*.

Transkripsiya prosesi, adətən, dil sistemi ilə, yəni transkripsiya prosesinin həyata keçirildiyi spesifik dilin orfoqrafiyası ilə məhdudlaşır. Bu sistemlər arasındakı əsas fərq müəyyən qrafemlərin müxtəlif formalarda səslənməsindən ibarətdir. Transkripsiya prosesində bu cür hallarla da rastlaşmalı oluruq. Məsələn: *чарь* – *çar*; *чирк* – *sirk*; *цвет* – *rəng*. Transliterasiya və transkripsiya üsulları tərcümə ilə heç vaxt səhv salınmamalıdır. Transliterasiya əsasən mənə deyil, hərflərin bir dildən digərinə köçürülməsidir. Bu köçürmə prosesində isə müəyyən qanunauyğunluqlar, transliterasiya qaydalarına riayət olunmalıdır.

Tərcümə müəyyən bir prosesin nəticəsidir, onu bir fakt kimi qəbul edirik. Tərcümə həm də prosesdir, bu prosesin nəticəsində bir dildə yazılmış mətnin əsasında ikinci bir dildə formaca yeni, məzmunca birinci mətnə yaxın bir mətn meydana gəlir, yəni bu proses özü də bir fəaliyyət kimi tərcümədir.

Transkripsiya məxəz mətndəki sözün səslənməsini hədəf dildə təmin etməkdir. Bu cür sözlər əsasən xüsusi isimlər, coğrafi adlar, müxtəlif şirkət, təşkilat, gəmi, mehmanxana, qəzet, jurnal və s. adıdır [3].

Praktik transkripsiyanın əsas prinsipi – digər dilə ötürülən sözün səsinə mümkün qədər saxlayır. Bu tələblər tez-tez bir-birlərinə qarşı çıxır, eyni vaxtda icrası mümkün deyil, nəticədə transkripsiya variantları yaranır.

Praktik transkripsiya – sözlərin və bir dilin birləşmələrinin başqa bir dilin sözləri ilə ötürülməsidir, sözləri linqvistik, qrammatik, fonetik və bir dilin tərkibində bir dilin və sistemin tərkibində bir dilin tətbiqi üçün leksik, qrammatik, fonetik və qrafiklərdir.

Nəticə. Aparılmış araşdırmalar göstərir ki, Azərbaycan dilindən rus dilinə tərcümə prosesində transliterasiya və transkripsiya ilə bağlı problemlər tərcümənin dəqiqliyinə, semantik və fonetik uyğunluğa birbaşa təsir göstərir. Bu problemlərin düzgün həlli tərcümənin keyfiyyətini artırmaqla yanaşı, oxucuya mətnin mahiyyətini daha aydın və orijinala yaxın şəkildə çatdırmağa imkan verir. Tədqiqat nəticəsində məlum olmuşdur ki, bu sahədə vahid normativ yanaşmaların formalaşdırılması, transliterasiya və transkripsiya prinsiplərinin sistemləşdirilməsi, xüsusilə şəxsi adlar, toponimlər və terminlərin tərcüməsində mühüm rol oynayır. Mövcud təcrübələrin təhlili və müqayisəli təhlil metodlarının tətbiqi bu sahədə gələcək tədqiqatlar və praktik tərcümə işi üçün etibarlı elmi baza yaradır.

Mövzunun aktuallığı. Müasir dövrdə dillərarası tərcümə prosesində transliterasiya və transkripsiya məsələləri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan dilindən rus dilinə tərcümədə fonetik və qrafik uyğunluqların təmin olunması, dil vahidlərinin düzgün ötürülməsi və semantik dəqiqliyin qorunması üçün bu problemlərin elmi əsaslarla araşdırılması zəruridir. Transliterasiya və transkripsiya sahəsindəki uyğunsuzluqlar yalnız dilin fonetik quruluşunun təhrifinə deyil, eyni zamanda tərcümənin məzmununa və üslubuna da mənfi təsir göstərə bilər. Bu baxımdan mövzu Azərbaycan–rus dil münasibətləri kontekstində həm nəzəri, həm də praktik cəhətdən aktuallıq kəsb edir. Eyni zamanda, bu istiqamətdə aparılan tədqiqatlar tərcümə fəaliyyətinin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə, terminoloji dəqiqliyin təmin olunmasına və mədəniyyətlərarası ünsiyyətin daha effektiv qurulmasına xidmət edir.

Praktik məqsədi. Tədqiqatın praktik məqsədi transliterasiya və transkripsiya proseslərində qarşıya çıxan problemləri müəyyənləşdirmək, onların düzgün həlli yollarını göstərmək və Azərbaycan dilindən rus dilinə tərcümələr zamanı fonetik və qrafik uyğunluğu təmin edən konkret metodik tövsiyələr hazırlamaqdır. Bu məqsədlə tədqiqat nəticələri tərcümə fəaliyyətində, dil təlimində, terminoloji bazanın formalaşdırılmasında və müvafiq tədris materiallarının hazırlanmasında tətbiq oluna bilər.

Tətbiqi əhəmiyyəti. Bu tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, transliterasiya və transkripsiya ilə bağlı müəyyən olunmuş elmi prinsiplər və təklif olunan yanaşmalar tərcümə fəaliyyətində praktik olaraq istifadə oluna bilər. Əldə olunmuş nəticələr dil və tərcümə mütəxəssisləri, ali məktəblərin filologiya fakültələri, redaktorlar və nəşriyyatlar üçün faydalı metodoloji baza yaradır. Xüsusilə, şəxsi adların, toponimlərin, terminlərin və mədəni reallıqların düzgün və sistemli şəkildə tərcümə olunması sənədlərin hazırlanması, rəsmi yazışmalar, eləcə də kütləvi informasiya vasitələrində dəqiqliyin və normativliyin qorunması baxımından əhəmiyyətlidir. Bundan əlavə, bu tədqiqatın nəticələri lüğət tərtibatında, tədris materiallarının hazırlanmasında və dil təlimi prosesində də uğurla tətbiq oluna bilər.

Ədəbiyyat

1. Coğrafi adların rus transkripsiyası lüğəti. 1-ci hissə. – 1955. – 132 s.
2. Superanskaya, A.V. Praktiki transkripsiyasının nəzəri əsasları / A.V. Superanskaya, – M., – 1978.
3. Qurbanov, A.M. Azərbaycan transkripsiyası sistemi. Azərbaycan onomastikası problemləri / A.M. Qurbanov, – Bakı, – 1990. – c.3.
4. Bayramov, Q.H. Tərcümə sənəti. Dərslik / Q.H. Bayramov, – Bakı. – 2008. – 251 s.
5. Qurbanov, A. Ümumi dilçilik. Dərslik. / A. Qurbanov, – 2016. – c.3.
6. Adilov, M.İ. İzahlı dilçilik terminləri lüğəti / M.İ. Adilov, Z.N. Verdiyeva, F.M. Ağayeva. – Bakı: Elm və təhsil, – 2020. – 656 s.
7. <https://www.trend.az>
8. <https://www.researchgate.net>
9. <https://arhiiv.eki.ee/cyr> > *ins_topo_AZ_ru_1972*

I.T.Guliyeva, M.Z.Mirzoyeva

**Transliteration and Problems of Transcription
(in translation from Azerbaijani into Russian)**

Summary

This article examines the problems of transliteration and transcription, especially the difficulties that arise in the process of translation from Azerbaijani into Russian. Since Azerbaijani and Russian languages belong to different language families, issues of phonetic and graphic compatibility create special difficulties in translation. Transliteration is a letter-by-letter transformation of words from one graphic system to another, and transcription is the most accurate transmission of phonetic sound. When transliterating from Azerbaijani to Russian, the use of different alphabets (Latin and Cyrillic) of both languages creates certain adaptation problems. For example, some sounds and letters do not have complete equivalence, which leads to variations in the spelling of names, terms and toponyms.

The article is devoted to specific problems that arise during transliteration and transcription, as well as their phonetic and semantic consequences. At the same time, the use of Russian letters that do not correspond to the phonetic system of the Azerbaijani language, the protection of national characteristics and the standardization of transliteration rules are also discussed.

In the end, current international experience and practical solutions for more accurate and systematic transliteration and transcription processes are offered.

Keywords: transcription, transliteration, toponyms, linguistics, phoneme, sounds, translation

И.Т.Гулиева, М.З.Мирзоева

**Транслитерация и проблемы транскрипции
(в переводе с азербайджанского на русский язык)**

Резюме

В статье рассматриваются проблемы транслитерации и транскрипции, особенно трудности, возникающие в процессе перевода с азербайджанского на русский язык. Поскольку азербайджанский и русский языки принадлежат к разным языковым семьям, вопросы фонетической и графической совместимости создают особые трудности при переводе. Транслитерация – это побуквенное преобразование слов из одной графической системы в другую, а транскрипция – это максимально точная передача фонетического звучания. При транслитерации с азербайджанского на русский использование разных алфавитов (латиницы и кириллицы) обоих языков создает определенные проблемы адаптации. Например, некоторые звуки и буквы не имеют полной эквивалентности, что приводит к вариациям в написании названий, терминов и топонимов.

Статья посвящена конкретным проблемам, возникающим при транслитерации и транскрипции, а также их фонетическим и семантическим последствиям. В то же время обсуждаются также использование русских букв, не соответствующих фонетической системе азербайджанского языка, защита национальных особенностей и стандартизация правил транслитерации.

В конце предлагаются текущий международный опыт и практические решения для более точных и систематических процессов транслитерации и транскрипции.

Ключевые слова: транскрипция, транслитерация, топонимы, языкознание, фонемы, звуки, перевод

Rəyçi: dos. G.S.Salmanova

Redaksiyaya daxil olub: 22.07.2025